

THEDE PALM:

Den gamle på Ekudden

President Kekkonen har avgått. En stor man har lämnat den aktiva politiken i Norden, en man som inte varit älskad av alla och som inte varit oomstridd i sitt handlande men som åtnjuter den allra största respekt. Enligt Finlands regeringsform handlägger presidenten själv landets utrikespolitik. Fil dr Thede Palm skriver här om detta ämne i anslutning till en liten bok, som presidenten gav ut i våras och som genom flera formuleringar kastar ljus över hans sätt att gå tillväga och hans åsikter om Finlands läge i Norden. Det bör tilläggas, att presidenten enligt uppgift arbetar på sina memoarer. Man får hoppas, att han själv får tillfälle att färdigställa dem.

När detta skrivs i slutet av oktober, vårdas Finlands president Urho Kekkonen i sitt hem, Ekudden, efter en svår sjukdom, från vilken han inte tillfrisknat. Han, som på vintern brukade åka skidor så att hans följeslagare haft svårt att hänga med och på barmark sprungit motionsslingor, värdiga en 30-åring, har nu setts på korta promenader kring sitt hus med en sjukvårdare vid sin sida. Diskussionen gick hög om han själv skulle underteckna sitt avsked eller om en läkare skulle meddela, att han var oförmögen att återupptaga sitt arbete. När detta läses är utgången känd. Finländska politiker är samtidigt inbegripna i strid, föga värdig statsmän, om vem som skall bli presidentens efterträdare och alldeles särskilt om vilka som inte skall få bli det.

Finlands president är inte bara en formell statschef. Han har viktiga befogenheter. Han kan upplösa riksdagen för att utlysa nyval. Han påverkar regeringsbildningarna, i Kekkonens fall med hans stora auktoritet i riktning mot vidast möjliga samlingsregeringar. Han är enligt regeringsformen ansvarig för landets utrikespolitik. I sak har det sistnämnda inneburit att presidenten fastlagt vilken politik som skall föras och att han sett till att så också skett. Kekkonen stannade inte vid att kontrollera utrikesdepartementets och andra regeringsorgans verksamhet. Han har haft ett och annat att säga också till tidningsredaktörer och politiker, för att inte tala om generaler. Det finns drastiska exempel i hans "Mina brev 1956-1975" (recenserad av Kari Tarkiainen i SvT 1977).

Också i den bok, som kommit ut i år på finska och sedan på svenska, "Ekudden" (Raben & Sjögren, översättning av Nils-Börje Stormbom), och som består av utdrag ur tal och anteckningar, samman skrivna i tio korta kapitel, förekommer karakteristiska omdömen som visar hur presidenten sett på "våra utrikespolitiska blindstyren". De har velat tolka 1948 års VSB-fördrag, alltså vänskaps-, samarbets- och biståndsfördraget med Sovjeunionen, på annat sätt än presidenten. Det borde de inte ha försökt.

VSB-fördraget

Detta mycket omskrivna fördrag kom till på Paasikivis tid som president och innebar utan tvivel ett erkännande från Stalins sida, att Finland under en president, som Stalin värdesatte, gjort sitt bästa för att uppfylla de krav, som ställts efter vapenstilleståndet 1944. Ekonomiskt fick Finland betydande fördelar både i form av omedelbara lättnader med skadeståndsbetalningarna och för framtiden. Politiskt betydelsefullt men ur Finlands synpunkt inte lika lyckligt var, att parterna kunde begära "konsultationer", om de menade att tysk militarism hotade freden i Östersjöområdet och fråga kunde uppstå om gemensamt försvar.

Eftersom någon tysk militarism inte existerade 1948, tolkade förmodligen båda parterna och i varje fall omvärlden fördraget så, att Sovjetunionen ville ha militär kontroll över Finland utan att för den skull i längden behöva hålla trupper i landet.

Porkalabasen avvecklades dock först 1955, året innan Urho Kekkonen blev president. Han fick uppleva vad fördraget innebar, då Chrustjov 1961 oväntat återopade det och begärde konsultationer inför en hotande fara, fastän ingen visste vilken. Det är allmänt erkänt, att Kekkonen i den situationen handlade med lugn och skicklighet. Hans sammanträffande med Chrustjov rensade luften. Sedan dess förefaller det ryska förtroendet för Kekkonen ha varit orubbat. Nu efteråt verkar det också som om denne från den tiden tog ett ännu fastare grepp om inrikespolitiken. Han såg till att ingenting fick spåra ur.

Det kan verka rimligt, att en och annan politiker i samband med att fördragets giltighetstid har förlängts, tagit upp frågan om inte formuleringarna av konsultationsdelen kunde förändras. Det tyska hotet, vilket 1948 som bäst kunde förstås som en möjlighet till en ny tysk upprustning och dominans i Östersjöområdet, har inte utvecklats som fördraget möjligen förutsatte. I dag finns två tyska stater, av vilka den i öster tjänar som välbeväpnad vakt mot väster. Med båda staterna har Finland — liksom för övrigt också Sovjetunionen — officiella och vad man kallar vänskapliga förbindelser. Borde inte orden om det tyska hotet avlägsnas ur fördragstexten?

Presidenten har häftigt satt sig emot tanken att ens diskutera detta. Fördraget har förnyats, har han sagt, utan att ens ett kommantecken förändrats, och det har därmed fungerat. Han har naturligtvis rätt. Vad han inte velat säga är, att om man från finländsk sida föreslog en ändrad for-

mulering, vore det inte osannolikt att från sovjetisk sida skulle komma förslag om en annan. Vem vet vad ändringen då skulle komma att innebära. Från "konsultationer", som de nu utnyttjas i vid bemärkelse, lär Moskva inte vilja avstå.

I Kekkonens bok förekommer ett uttalande, nästan i förbigående gjort i samband med den av hans arbetsuppgifter, som består i att kontrollera utrikespolitiken. "Mellan Finland och Sovjetunionen har det skapats ett tätt samarbetsnät på basen av VSB-fördraget. Inom ramen för detta försiggår årligen hundratals överläggningar på olika nivåer. Republikens president har fullt upp redan med att hålla sig à jour med resultaten av dessa kontakter åtminstone beträffande de mest centrala sektorerna" (sid 32 f). VSB-fördraget är alltså ett högst levande dokument. De många kontakterna, dessutom "på olika nivåer", tyder på låt oss säga mycket nära samarbetsförhållanden mellan de båda länderna. Men vilka områden, som särskilt berörs, eller hur långt ner i samhället samarbetet sträcker sig, därom lämnas inget besked.

Säkerhetspolitiken

I Finland har i dessa dagar framlagts förslag om att presidentens uppgifter skall beskäras. Det ansvar, som statsöverhuvudet enligt regeringsformen har för utrikespolitiken, borde, menar man, överföras på statsministern. Kekkonen diskuterar tanken, som han tydligen mött förr, men hans reaktion är inte oväntat negativ. Presiden-

ten bör enligt honom företräda kontinuiteten och stabiliteten gentemot utlandet. Regeringar kommer och går, i Finland kanske alltför ofta. Statsministern i en koalitionsregering har säkerligen nog att göra. Presidenten kan utöva en fortlöpande bevakningstjänst gentemot utlandet, något som i Finlands fall torde vara nödvändigt.

Paasikivi började med detta och Kekkonen fortsatte efter honom. Nu sägs det att det blir svårt att finna någon som kan komma att likna dem. Men någon som har förutsättningar att växa till deras storleksordning borde ännu kunna letas upp i Finland; svårigheten blir naturligtvis att förstå politiker, som är eller tror sig kunna bli statsministrar, att avstå från utsikten att också få sköta relationerna med utlandet. Det är dock föga sannolikt att Moskva fattar förtroende för statsministrar bara därför att de anses vara mer eller mindre "folkkära" inomlands. Man ser förmodligen hellre, att ordningen med en stabil och pålitlig företrädare för Finland blir bestående, en president som kan beräknas bli kvar en längre tid. Mer än 25 år har i alla fall visat sig vara att räkna i överkant.

För president Kekkonen såg det ut att bli längre än så. I 25 år har han företrätt en konsekvent, vad han kallar finländsk utrikespolitik. Finland skall hållas utanför stormakternas intressekonflikter, landet skall "låta bli att blanda sig i främmande affärer." Det låter enkelt, men Kekkonen vet att sådant inte går av sig självt. "Vid dryftningen av vår neutralitetspolitikens betydelse och bruksvärde får man inte glömma att dess avtalsbaserade grundval inga-

lunda är stark om vi blir nödda att ty oss till den. Inte heller har vi råd att förfalla till självbedrägeri och med underskattning av de politiska realiteterna tro att vår neutralitet har någon folkrättsligt bindande garanti eller försäkring" (sid 178). Enkelt uttryckt: neutralitetspolitiken är baserad på VSB-avtalet med Sovjetunionen och så länge Moskva accepterar detta, så som det utnyttjas nu, är allt relativt lugnt.

Den finländska neutraliteten

Det har sagts om Kekkonen att han i VSB-fördragets skugga varit mer eftergiven än nödvändigt. Den sk självcensuren i Finland har otvivelaktigt etablerats i hans anda. Någon ovilja mot dess sätt att fungera söker man förgäves, åtminstone i hans nya bok, och ändå har denna självcensur ibland tagit sig löjliga eller genanta eller rent av förnedrande uttryck. Tidningar trycker inte kritik mot Sovjetunionen eller vad som kan misstänkas uppfattas som kritik; ur nyhetsmaterialet utmönstras vad som förmodas bör lämnas otryckt; det har smusslats med försäljning av vissa böcker, och mycket annat. Kanske har presidenten hyllat principen Hellre för mycket än för litet. En försiktig ordning finns nu etablerad, en ordning i vilken ingår en i viss mening manipulerad nyhetsförmedling, och det skulle bli svårt att komma ifrån den. President Kekkonen lämnar på den punkten ett arv efter sig, som kan bli farligt.

Om den ledande principen för Finlands utrikespolitik skall vara att "låta bli att

blanda sig i främmande affärer", har presidenten ändå ibland avvikit från den. Överraskande kom 1968 hans förslag om en kärnvapenfri zon i Norden. Eftersom de fyra nordiska länderna inte skaffat några kärnvapen och uppenbarligen inte avsåg att göra det, föreföll ett sådant fördrag överflödigt. Mot bakgrunden av att Sovjetunionen hade – och fortfarande har – över nog med kärnvapen i Östersjöområdet, var det svårt att förstå vad ett fördrag skulle tjäna till.

Spekulationerna kring Kekkonens initiativ rörde sig om att han mer än en gång antytt, att det för en liten stat, läs Finland, är nyttigt att förutse önskemål från en större stat, läs Sovjetunionen, och att lägga fram dessa önskemål som sina egna. Få människor tror att det går till riktigt så enkelt. Informella "konsultationer" på hög nivå mellan den stora och den lilla staten är ju också tänkbara.

Att saken inte varit glömd visade sig 1978, då Kekkonen på nytt framförde förslaget, nu med det tillägget att de nordiska länderna skulle förbinda sig att aldrig skaffa kärnvapen och att stormakterna skulle inbjudas att delta i förhandlingarna härom, tydligen för att få kontroll över resultaten av dem och sedan av deras tillämpning. Detta förslag måste ha förankrats i Moskva. Härom nämner Kekkonen naturligtvis ingenting i sin bok, men han försvarar sitt initiativ. Han nämner också att "i synnerhet det nordligaste Finlands, Lapplands, ställning de senaste åren har blivit föremål för allt mera oro-väckande spekulationer och kannstöpe-

rier. Det är inte vi finländare som förorsakat dem" (sid 87 f). Detta är inte alldeles korrekt. Hans eget förslag om ett kärnvapenfritt Norden, samtidigt som kärnvapen uppträdde i Murmanskområdet liksom i Östersjön, gav tillräcklig anledning till spekulationer.

När president Kekkonen lämnat sitt ämbete är det troligt, att mycket i hans

långa och ibland tunga gärning får hänvisas åt historien att bedöma. Han blir inte oomstridd. Men när det en gång gäller att fastställa om vad som skett på utrikespolitikens område under hans tid och på hans ansvar utfallit till Finlands bästa, kommer det dock alltid att sägas, att han avsett detta bästa och att han minst av allt handlat för egen berömmelse.